

ВІД ГРАМОТНОСТІ ДО ХУДОЖНЬОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: ДО ПИТАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У контексті теоретичної концепції Б. Гершунського розглянуто проблему виміру якості мистецької освіти, подано динаміку формування художньої ментальності майбутніх учителів мистецьких дисциплін за логікою підвищення результативності мистецької освіти від грамотності до художньої ментальності.

Ключові слова: грамотність, освіченість, художня компетентність, культура, художня ментальність, майбутній вчитель мистецьких дисциплін.

Постановка проблеми

Питання про результативність освіти розглядається в контексті підвищення її якості, відповідності до інтенсивного розвитку суспільства, що формулює певні вимоги до фахівця.

Розробку критеріїв щодо якості та результативності освіти школярів представлено в дослідженнях В. Безпалька, В. Величка, С. Вітвицького, Б. Гершунського, В. Кременя, О. Ляшенко, В. Максимової, О. Мітіної, С. Пинчука, С. Пліскановського, інших науковців. Учені аналізують питання щодо моніторингу якості освіти в контексті євроінтеграційних процесів та конкурентоспроможності фахівця на ринку праці, управління якістю освіти в контексті напрацювання показників та критеріїв оцінювання результативності освіти, визначаються технології процедур оцінювання: тестування, критерії оцінювання, модульно-рейтингове оцінювання тощо. Найбільш ґрунтовно питання про якість освіти досліджуються в контексті компетентнісного підходу (Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмаков, І. Гавриш, І. Зимня, І. Дичківська, О. Овчарук, О. Пометун, І. Рахімбаєва, О. Савченко, А. Субетто, Г. Трофімова, Л. Хоружа). Компетентнісний підхід в мистецькій освіті, на думку І. Рахімбаєвої, передбачає визначення результату системи управління якістю художньої освіти як рівня професійно педагогічної компетентності майбутнього фахівця [6]. Привертає увагу посилення зацікавленості науковців до застосування акмеологічного підходу щодо рівневого оцінювання якості освіти (В. Гладкова, Р. Жуков, А. Козирь, Н. Кузьміна, Г. Трофімова та інші). Отже, питання про результативність та якість освіти фахівців є актуальною проблемою в теорії науки та практики навчання студентів у будь-яких напрямках освіти.

Серед концептуальних розробок цієї проблеми цікавою є філософсько-педагогічна теорія Б. Гершунського [1]. Згідно з його концепцією, менталітет є вищою ланкою результативності освіти, яка починається з грамотності. Тобто автор вибудовує ланцюг результативності освіти у такій послідовності: *грамотність* → *освіченість* → *професійна компетентність* → *культура* → *менталітет*. При цьому науковець у своїх теоретичних дослідженнях не наводить розбіжності між ментальністю та менталітетом.

Якщо розглянути кожний етап з точки зору фахового навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін щодо його відображення в науковій літературі, то висвітлюється той факт, що перша та остання ланки цілісного ланцюгу результативності представлені найслабше: грамотність та освіченість через те, що вони формуються в допрофесійний період фахового навчання майбутніх учителів у галузі мистецтва; менталітет через складнощі самого феномена, відсутності його чіткого визначення в педагогічній науці. Крім того, аналіз хронології досліджень якісних рівнів фахового навчання студентів мистецько-педагогічних напрямів показує зацікавленість науковців спочатку категорією «культура», а потім — «компетентність». Отже, питання початкового (грамотність) та останнього, цільового рівня (ментальність) потребує докладного розгляду на теоретичному та практичному рівнях мистецької педагогіки.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукових досліджень щодо результативності фахової освіти майбутніх учителів мистецьких дисциплін як підґрунтя стратегічного напрямку від художньої грамотності до художньої ментальності з обґрунтуванням якісних характеристик кожного з рівнів.

Виклад основного матеріалу

1. Теоретичний аналіз розкриття логіки підвищення результативності мистецької освіти від грамотності до художньої ментальності

Першою ланкою результативності освіти Б. Гершунський визначає грамотність. Відомо, що Комітет експертів ЮНЕСКО з питань нормалізації статистичних даних по освіті рекомендував такі визначення грамотної особистості:

- 1) особа, що вміє читати, розуміти прочитане й писати простий текст на теми із повсякденного життя, вважається грамотною;
- 2) особа, що вміє читати з розумінням прочитаного, але не вміє написати коротке і просте викладення на тему з повсякденного життя, вважається малограмотною.

Вищий, ніж елементарна грамотність, рівень освіти, котрому присвоєно термін «функціональна освіта», означає теоретичні і практичні знання, необхідні для участі у всіх видах культурної та суспільної діяльності [9, 134–135]. Б. Гершунський у монографії «Філософія освіти для XXI століття» розглядає грамотність вже не як термін або поняття педагогіки, а як категорію. До того ж вчений констатує, що в теорії і практиці не існує єдиного розуміння «...сутності та рівня освітніх особистісних надбань, які відображені цією категорією» [1, 68]. Е. Херш обґрунтував сутність поняття культурної грамотності, яка поступово набула значення функціональної грамотності, що забезпечує спосіб соціальної орієнтації особистості, що інтегрує зв'язок освіти (насамперед, загальної) з різноманітною людською діяльністю [12].

З аналізу наукових досліджень щодо грамотності було з'ясовано, що ця категорія найчастіше використовується там, де є атрибути мовні (природні, штучні, мистецькі), термінологічні (науковий, методологічний), комунікативний атрибут спілкування, коли без певного відповідного рівня грамотності в будь-якій сфері неможливо порозумітися. Це сприяло впровадженню в науковий обіг таких різновидів грамотності, як соціальна, управлінська, правова, політична, економічна, екологічна, фінансова, історична, світоглядна, релігійна, художня грамотність тощо (П. Фролова, Т. Акатова, С. Вершловський, Е. Каліцький, С. Крупник, Н. Назарова, А. Новіков, П. Щедровицький). Функціональну грамотність у педагогічній науці зв'язують з проблемами якості освіти О. Лебедев, О. Локшина, Л. Кашкарьова, Е. Піскунова, Т. Стефановська та інші.

Володіння професією вчителя з мистецьких дисциплін передбачає наявність першої ланки — художньої грамотності — як функціональної до періоду фахового навчання та як професійно-мовної під час фахового навчання. Найповніше художня грамотність розкрита в дослідженні Лю Цяньцян. Функціональна грамотність майбутнього вчителя інтерпретується автором «...як професійна інтегрована якість, що характеризує необхідний базовий рівень професійних знань, загальнокультурної орієнтації, науково-технічної інформативності, які забезпечують здатність та готовність до самостійного практичного рішення педагогічних завдань у процесі фахового навчання. Основою художньої компетентності є художня грамотність. Художня грамотність — це інтегрована атрибутивна якість художньої свідомості, що забезпечує процеси сприйняття, розуміння, інтерпретації образів мистецтва і художньо-комунікативну діяльність» [4].

З історичного погляду звернемо увагу на працю Дилецького «Граматика мусікійська», в якій музикант пише про музичну грамотність, що найбільш суттєво підвищує якість музичної освіти, робить її більш професійною. У працях Д. Кабалевського, О. Ростовського, Л. Хлебнікової також зустрічаються зауваження щодо значущості музичної грамотності задля розуміння музичного мистецтва. У дослідженні І. Медведєвої [5], що присвячено художньому мисленню вчителя музики, впроваджено як компонент професійну грамотність, що функціонує через процеси професійної свідомості. Саме грамотність об'єднує педагогічне та музичне мислення. Автор наголошує, що професійна грамотність особливо простежується в процесі виконавської діяльності. Наближеною до художньої грамотності є такі різновиди грамотності, як крос-культурна грамотність (Т. Бартенєва, В. Роцупкін, Д. Нестеров, Ю. Уткін), міжкультурна грамотність (Л. Чернов).

За аналогією до музичної грамотності, художня грамотність є вагомим атрибутом у формуванні здатності сприймати, розуміти, оцінювати твори мистецтва, що створені будь-якими художніми засобами. Навіть, якщо мова мистецтва дуже інноваційна, сучасна, художньо грамотна людина відчує та зрозуміє її

сенс на основі знання існуючих закономірностей художньої творчості та спільних атрибутів у мовах мистецтва.

Художня освіченість є наступною сходинкою результативності. Однак, ця категорія найменш досліджена в мистецькій педагогіці. Звісно, що досягнувши свого найвищого рівня, функціональна грамотність переходить в статус освіченості (Н. Назарова). Приміром, О. Лебедев розуміє освіченість особистості як якість, що представляє собою індивідуально-особистісний результат освіти та полягає в умінні особистості вирішувати проблеми (завдання, питання) в різних сферах і видах діяльності, спираючись на досягнення культури [3]. На думку Б. Гершунського, ці категорії однопорядкові у структурному аспекті, однак різняться за кількісними характеристиками: крім того, розбіжності стосуються обсягу, широти і глибини знань, умінь та навичок, способів творчої діяльності, світоглядних та поведінкових характеристик. «Освіченість — це грамотність, що доведена до суспільного та особистісно необхідного рівня» [1, 72]. Б. Гершунський також наголошує на етапність переходу грамотності в освіченість. Неможливо бути освіченим без етапу грамотності. Однак освіченість передбачає вибірковість у поглибленні будь-яких складових грамотності, що і виводить особистість на рівень професійної освіченості. Об'єктивна необхідність у зміні структури та змісту освіченості призводить до відповідних змін у структурі та змісті грамотності [1, 72]. Лю Цяньцян позначає такий взаємозв'язок грамотності та освіченості на особистісному рівні як закономірний, такий, що забезпечує цілісний розвиток особистості фахівця у аспектах широти його кругозору та глибини професійно обраних орієнтирів (знань, умінь, творчої діяльності) [4]. Н. Суворов висловлює думку з антропологічної точки зору щодо значущості художньої освіченості митця та того, хто сприймає мистецтво. Він стверджує, що художня освіченість потрібна для того, щоб не повторювати прийоми творчості і типові образи, що стали надбанням музеїв і сигнатури відомих художників. Якщо для художника освіта, знання історії мистецтва допомагає уникати уторованих шляхів і створювати нові образи і прийоми творчості, то глядачеві освіченість дає змогу вірно судити про оригінальність твору, його неповторність, отже, про художню значущість [10].

Наступним етапом результативності освіти, за концепцією Б. Гершунського, є набуття професійної компетентності. Після засвоєння художньої грамотності, її вдосконалення до рівня художньої освіченості, наступною сходинкою стає художня професійна компетентність — стан, коли грамотність і освіченість набувають певної глибини та створюють фундамент для здійснення успішного фахового виробництва на основі засвоєних знань, навичок, досвіду, розвинених професійних якостей.

Для майбутніх учителів мистецьких дисциплін, з урахуванням основної мети їхньої діяльності — формування духовності та художньої культури школярів, — вважається доцільним формування компетентностей художньої та духовної. Якісність фахової компетентності є цією структурною одиницею, що формує фахівця певної спільноти, зокрема фахівця художньої освіти. Художність — ментальна ознака фахової компетентності майбутніх учителів мистецького профілю. Крім того, художня компетентність формується не лише завдяки фаховому мистецькому навчання у ВНЗ, а й під впливом інших чинників художньо-ментального порядку. Таких, як художні традиції певного регіону, художні цінності вікових груп, до яких належать і студентська молодь, існуючі модні тенденції в субкультурі, в інформаційних мережах, навіть у родині. Усі ці фактори складають ментальну ауру, на тлі якої і формується художня компетентність майбутнього фахівця.

Художню компетентність представлено в дослідженнях як процес і результат набуття досвіду кваліфікованого функціонування особистості в художньому середовищі, зокрема й у художньо-освітньому процесі [4]. Як складний духовно-етичний феномен, художня компетентність є інтегральною якістю особистості, що виражається в активному внутрішньому прагненні до прекрасного в мистецтві і реальній дійсності, до творчості та потреби залучення до них своїх учнів (Г. Падалка) та такою, що виявляється в творчому стилі педагогічної діяльності (Є. Попова, І. Рахімбаєва).

«Професійна компетентність у будь-якій сфері діяльності, — пише Б. Гершунський — необхідний компонент залучення людини до культури в її широкому розумінні» [1, 74]. Отже, наступну сходинку результативності фахової підготовки з посиланням на концепцію Б. Гершунського визначаємо як професійну художню культуру вчителя мистецьких дисциплін. Культура — найпривабливіша категорія для нау-

ковців завдяки своїй складності, цілісності, інтегративності. І. Зязюн ще у 1989 році зазначив, що «...високе звання “вчитель” набуває свого справжнього змісту тільки тоді, коли воно невід’ємне від поняття “культура”» [2, 10]. Розмірковуючи про місце людини в культурі, А. Шевченко зауважує, що, людина «...живе у великих формах суспільного життя — в світі мови, релігії, мистецтва, політичних переконань, тому вона онтологічно не самостійна [11, 135]. Перелічені авторкою позиції належать до сфери ментального — це мова, релігія, мистецтво та політика. Вони створені під впливом існуючих традицій, цінностей, світоглядних уявлень. Однак саме ці суспільні цінності і складають культуру. Вчені вказують на творчий характер культури (В. Дряпіка, В. Гриньова), на її серцевину — етнокультурні, національні цінності (В. Антонюк, С. Безклубенко, О. Бочковський та інші)

2. Приклади класифікації культури як предмета дослідження

У мистецькій освіті культура як предмет дослідження представлена в різних площинах та різновидах. Наведемо кілька прикладів нашої класифікації:

- «культура особистості», «культура майбутнього вчителя», «культура музичного сприйняття» (Т. Акатова, О. Костюк, О. Лебедєв, О. Рудницька, О. Ростовський, Л. Чернов);
- «педагогічна культура» (Т. Бондаревська, В. Гриньова, Т. Іванова, І. Зарецька, Г. Різз, О. Рудницька, П. Щербань);
- «духовна культура вчителя» (І. Зязюн, О. Горожанкіна, О. Артамонова, О. Олекюк, Г. Падалка);
- «художня культура», «художня культура особистості» (О. Костюк, О. Сальдаєва, Ю. Фехт-Бабушкін, О. Шевнюк, С. Шип, О. Щолокова);
- «музична культура» (Р. Тельчарова, А. Сохор);
- «музично-педагогічна культура» (В. Гриньова, С. Деніжна, В. Дряпіка, В. Мішеченко);
- «художньо-естетична культура вчителя» (О. Щолокова);
- «виконавська культура», «музично-виконавська культура» (Б. Асаф’єв, Н. Згурська).

Визначаючи багатогранність поняття «культура» в педагогічному та загальному аспектах, О. Рудницька показала основні параметри людського буття, які безпосередньо належать до цієї категорії, але їх витоками є ментально усталені або історично виникаючі процеси: певна історична епоха у розвитку людства; характеристика конкретного суспільства або народу (етносу); специфічні сфери діяльності суспільства, соціальної групи; конкретного індивіда, носія типових форм життєдіяльності; характеристики рівня саме духовної сфери культури, характеристики художньої культури; рівень освіченості та розвитку людини [7, 47].

Дуже слушним щодо ментального аспекту культури особистості є визначення поняття «національна художня культура особистості», запровадженого О. Сальдаєвою: «Це — інтегральна якість особистості, що характеризує гуманістичну спрямованість її національно-ціннісного ставлення, усвідомленість, переживання нею національної художньої культури суспільства та індивідуально-творчі способи національно-культурної художньої діяльності в регіональному соціумі; здібність до трансформації суспільної національної художньої культури в особистісно-значущу, до її відтворення у процесі національно-культурної художньої діяльності» [8, 133].

Наголосимо, що на цьому якісному рівні освіти спостерігається поглиблене входження особистості як фахівця до більш широкого спектра дійсності, до художньої культури соціуму. Вихід за межі обраного фаху зумовлює й інший вектор результативності — поєднання фахового та не фахового сегменту освіченості, усвідомлення суспільних функцій обраного фаху. Саме це створює передумови переходу від суто особистого рівня художньої ментальності, здобутого завдяки художній грамотності, художній освіченості, елементарній художній компетентності (Лю Цяньцян) до поширення та поглиблення останньої, що виходить за межі фаху; підняття до вищої ланки — художньої культури особистості, через яку відбувається духовне входження до художньої ментальності.

Ментальність (у концепції Б. Гершунського — менталітет) є вищою цінністю освіти, квінтесенцією культури, саме вона зумовлює конкретні вчинки людей, їх ставлення до різних сфер життя суспільства.

Упродовж усього процесу підвищення результативності в особистості фахівця формується певний досвід щодо:

- художньої грамотності, застосування її елементів в перцептивній, теоретичній та творчій діяльності;
- художньої освіченості — поширення художнього кругозору, накопичення художньо-інформаційного багажу; і щодо художньої компетентності, яка вже є досвідом застосування знань, умінь у фаховій сфері в сукупності з відповідними якостями, що властиві вчителю мистецьких дисциплін;
- художньої культури особистості вчителя, яка виводить його на рівень суспільної ментальності, підвищує рівень фахової самодостатності, самореалізації.

Глибоке проникнення у фахову сферу забезпечує «входження суб'єкта» до фахової спільноти та трансформує власні якості особистості відповідно до характеру, цінностей тих духовних, ментальних, екзистенційних процесів, що властиві фаховому простору та її представникам. Наприклад, учителів мистецьких дисциплін характеризують особливі якості: активна спрямованість на творчу самореалізацію як особисту, так і своїх учнів; прагнення до краси, що переноситься в буття з мистецтва та формує стійку потребу у спілкуванні з мистецтвом як вищим проявом духовності. Поступово у майбутнього вчителя мистецьких дисциплін формується фахово-виконавська, компетентнісна впевненість від належності до художньо-культурного фахового простору та відчуття своєї ідентифікації з ним.

Висновки

Розглянувши особливості таких рівнів освіти, як грамотність, освіченість, професійна компетентність, культура і ментальність відповідно до фахового росту майбутніх учителів мистецьких дисциплін, можна стверджувати про таке:

1. Процес засвоєння художньої грамотності та освіченості має певний вектор: від надбань культури до особистості, коли засвоюються основи художньої культури та творчості, що стали надбанням суспільства. Наступні етапи: компетентність і культура — це процеси, в яких відбуваються певні взаємозворотні зв'язки між культурним соціумом і майбутнім фахівцем. Набувається досвід фахової діяльності, збагачення її за рахунок поглибленого вивчення надбань художньої культури, зростання фахової майстерності.

2. Наступний, вищий щабель — художня ментальність, етап, на якому кристалізується інтенціональність художньо-когнітивної і праксіологічної сфери до вищих духовних цінностей. Цей етап характеризується сформованістю такого стану фахових якостей та досвіду, що виводить фахівця як представника певної художньої спільноти за межі виробництва в соціокультурний простір, в якому він виступає як його перетворювач. На цьому етапі, навіть позасвідомо, вчитель мистецьких дисциплін стає носієм вищих духовних цінностей: національних, етнічних, художніх, моральних, які він дарує суспільству, вдосконалюючи його, і розуміючи це як вищу місію своєї соціальної приналежності. Отже, він сам стає носієм художньої ментальності, яка, зі свого боку, впливає на наступні покоління, на засвоєння ними основ художньої грамотності, освіченості, компетентності і культури. Так здійснює свою функціональну роль художньо-ментальне коло в соціокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций / Б.С. Гершунский. — М. : Совершенство, 1998. — 608 с.
2. Зязюн І. Формування особистості радянського вчителя / І. Зязюн. — К. : Т-во "Знання" УРСР, 1989. — 48 с.
3. Лебедев О.Е. Образование в условиях формирования культуры нового типа / О.Е. Лебедев // Материалы «круглого стола» «Образование в условиях формирования культуры нового типа», 7 окт. 2002 г. — СПб. : СПб ГУП, 2002. — 60 с.
4. Лю Цяньцян. Формування художньої компетентності майбутніх учителів музики і хореографії в педагогічних університетах України і Китаю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика музичного навчання» / Лю Цяньцян. — К., 2010. — 20 с.
5. Медведева И.А. Формирование профессионального художественного мышления будущего учителя музыки (электронный ресурс): дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / И.А. Медведева. — РГБ, 2003. (Из фондов Российской гос. б-ки).

6. Рахимбаева И.Э. Подготовка компетентного похода специалиста как результат управления качеством образования на факультете искусств / И.Э. Рахимбаева // Научный часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова: зб. наук. праць (Матеріал II Міжнар. наук.-практ. конф. «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 26–27 квітня 2007 р.). — К. : НПУ, 2007. — Вип. 4 (9). — С. 15–17. — (Серія «Теорія і методика мистецької освіти»).

7. Рудницька О.П. Педагогіки: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. — Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. — 360 с.

8. Сальдаева О.В. Художественная культура личности в региональном контексте ее развития / О.В. Сальдаева // Искусство и образование. — 2008. — № 6 (53). — С. 133–139.

9. Современный словарь по педагогике / сост. Е.С. Рапацевич. — Мн. : Современное слово, 2001. — С. 134–135.

10. Суворов Н.Н. Красота как соблазн / Н.Н. Суворов // Этическое и эстетическое: 40 лет спустя: материалы науч. конф. 26–27 сентября 2000 г. (Тезисы докладов и выступлений). — СПб. : С.-Петербург. филос. об-во, 2000. — С. 152–155.

11. Шевченко А.К. Культура. История. Личность / А.К. Шевченко. — К., 1991. — 188 с.

12. Hirsch E.D. Cultural literacy. What every American needs to know / E.D. Hirsch. — N.Y.: Vintage, 1988. — 272 p.

Реброва Е.Е.

ОТ ГРАМОТНОСТИ К ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ: К ВОПРОСУ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН

В контексте теоретической концепции Б. Гершунского рассмотрена проблема измерения качества художественного образования, представлена динамика формирования художественной ментальности будущих учителей художественных дисциплин соответственно логике повышения результативности художественного образования от грамотности к художественной ментальности.

Ключевые слова: грамотность, образованность, художественная компетентность, культура, художественная ментальность, будущий учитель художественных дисциплин.

Rebrova H.E.

FROM LITERACY TO ARTISTIC MENTALITY: TO THE QUESTION ABOUT OF EFFECTIVENESS OF FUTURE TEACHERS OF ARTISTIC DISCIPLINES EDUCATIO

In the context of theoretical conception of B. Gershunskogo the problem of measuring of quality of artistic education is considered, the dynamics of forming of artistic mentality of future teachers of artistic disciplines is presented according to logic of increase of effectiveness of artistic education from literacy to artistic mentality.

Key words: literacy, formed, artistic competence, culture, artistic mentality, future teacher of artistic disciplines.